

ישראל מביטה בפנים הפולניות – שנת פולין בישראל

בפרויקט זה הגיבורים יכלו להיות פוליטיקה, הסוגיה של שנת 1968, השואה. אך האמנים העדיפו להתמקד במבטים אישיים וסוגיות שחשובות לפרט, בלי קשר למקום שבו הוא חי. בשל כך ניתן לומר כי שנת פולין בישראל הצליחה.

הדקות חולפות

Good Night and Bad Luck¹, התערוכה שהוצגה במסגרת שנת פולין בישראל², חושפת כמה תוכן כלול במילה "פחד". הקירות הלבנים של בית האמנים בתל אביב הפכו על ידי נועה צדקה ליומן. האמנית הישראלית השתמשה בסיפורים אישיים אינטימיים, סגורים בפירוורים של יומיום: שערות, חול, דפים, תמונות שחור-לבן. אי-שם ביניהם רשומים קטעי מחשבות, חוויות ומצבים אמוציונליים. צדקה הסתגרה לעשרות שעות בין הקירות הלבנים של הגלריה, כדי ליצור רישום משכנע של רגעים בחייה. היא משקפת יוצא מן הכלל את אי-הליניאריות של הזמן, מתרגמת דקות חולפות לחפצים של יומיום. המשפחה, כלומר ארק הפולני ובת שלהם, רומקה, הופכים לנספח לאמנות. זהו רגע מעניין בעבודה שלה – מפגש ישראלי-פולני תחת גג אחד, לא רק של הגלריה, אלא גם של הבית. עבודה זו יכלה להיות פניה של התערוכה כולה, מכיוון שהיא כוללת את מה שחשוב ביותר ברוב היצירות שהוצגו: דאגות אנושיות רגילות שלא תורגמו לשפת הפוליטיקה הגדולה. זהו המסלול שבו הלכו האמנים.

היומיום מעניין אותם יותר מקשרי ההיסטוריה הפולנית-ישראלית. יומיום רגיל ואנושי שבו לפחד פנים רבות: עבודה על רוחות רפאים (הוברט צ'רפוק), עבודה על מעשיות שהופכות לסיוטים (ורד ניסים) ועבודה שהציגה את הדרמה של בחירה חופשית, שמעמידה אותנו מול אי-ודאות מתמדת (ליליאנה אורבך). עבודה מעניינת ביותר היא יצירתו של דומיניק ליימן שמקבלת פה משמעות חדשה. התנגשות של ריבוע שחור של בד עם עין המצלמה, בדיקת "עמידות" של המדיום, הופכים להעלאת רוחות רפאים, למשחק עם הדמיון. רצועות בהירות שמחליקות על פני משטח הצבע, נראות כמו קטעי זכרונות ישנים, שאריות של רוחות העבר.

כאשר שמים את המילה "פחד" בין פולין וישראל, מיד צצות הסוגיות השגורות והמוכרות היטב: השואה, אנטישמיות, שנת 1968. אבל האמנים והאוצרות מוניקה שבצ'יק וקציעה אלון, הלכו לכיוון שונה לחלוטין. כאן הפחד הפך לגבול שלא מפריד, אלא מאחד. כשנתבונן בראי האמנות, נראה עד כמה קרוב, עד להפתיע, המרחק המנטלי בין פולין וישראל.

¹ פרפראזה על האמירה Good night and good luck, שאיתה תמיד חתם את תוכניתו העיתונאי האגדי של CBS, אדוארד ר. מורו, שניהל בשנות ה-50 מלחמה תקשורתית נגד הסנטור מקארתי

² התערוכה מוצגת גם בגלריה "ארסנאל" בביאליסטוק בימים 19.06-23.08.2009.

דיאלוגים פולנים

בתערוכות במוזיאון חיפה לאמנות, המעניין ביותר נמצא... בחדר ריק. זוהי מחאה סימבולית של האמן הפולני ארתור ז'מייבסקי. ז'מייבסקי, אחד הנציגים הבולטים ביותר של אמנות ביקורתית בפולין, החליט למחות נגד מבצע צה"ל בעזה. בתחילה הוא היה אמור להציג את הגירסה החדשה של העבודה "הם", שיכולנו לראות כבר ב"דוקומנטה" בקאסל (גרמניה). בעבודה זו, הוזמנו לסטודיו שלו נציגים של ארבע קבוצות מייצגות בחברה הפולנית: נוער לאומני, מאזינות של רדיו מאריה הקתולית, נוער שמאלני וחברים באגודה יהודית. כל אחת מהקבוצות התבקשה להביע את דעותיה באמצעות תמונה. קבוצה אחת ציירה חרב פולנית עתיקה עם רצועה בלבן-אדום, קבוצה שנייה – כנסייה, קבוצה שלישית כתבה את המילה "חירות" והקבוצה האחרונה כתבה את המילה "פולין" בעברית. לאחר מכן כל הקבוצות הופגשו בסטודיו של האמן, כדי לדבר על המצב בפולין ועל דעותיהם. לכל קבוצה ניתנה האפשרות ליצור שינוי בתמונה שנוצרה ע"י קבוצה אחרת. הם התחילו בהיסוס. השמאלנים חתכו את הדלת של הכנסייה, וכולם הסכימו שכך אפילו טוב יותר, שזוהי מטפורה של פתיחות הקתולים לעולם. אך העלילה מקבלת תאוצה. הלאומנים מסתירים את המילה "חירות" עם המילים "אלוהים, כבוד, מולדת". השמאלנים לא נשארים חייבים – הם עוטפים את החרב בצבעי הקשת, סמלם של החוגים ההומוסקסואליים. במקום שיחה רגועה, סובלנות והבנה הדדית, מתחילה מלחמת סמלים. נוספות כתוביות וסימנים חדשים, צלבים נוצריים וצלבי קרס. האווירה נעשית מחניקה. משתתפי הפרויקט של ז'מייבסקי גוזרים את העבודות שלהם, מציתים אותן ומשליכים אותן דרך החלון. בסוף האמן מעיף את כולם ומכבה את השריפה. בסיום הדיאלוג הפולני, נותרים רק גלי-אפר. תמי כץ, האוצרת של התערוכה "היסטוריה של אלימות", רצתה שהאמן יערוך פרויקט דומה עם נוער פולני וישראלי, אך לאחר המבצע בעזה ז'מייבסקי החליט למחות. במקום "הם" הוא העדיף להציג סרט שמתעד את ההפגנות נגד המלחמה הישראלית-פלשתאית, לכך האוצרת לא הסכימה, מכיוון שלדעתה לסרט לא היה ערך אמנותי אלא תיעודי בלבד. כך נשאר רק אולם ריק, מעין שיר-מחאה, ג'סטה בעלת משמעות...

טריז של מלחמה

הפרזנטציה במוזיאון חיפה לאמנות היא לא תערוכה אחת, אלא מקבץ של תערוכות. כל העבודות ממוקמות אי-שם בין "היסטוריה של אלימות", "אסתטיקה של אלימות" ו"משחקי כוח", בהתאם לנושאים של התערוכות. בדרך כלל הן חורגות מגבולות של מקומיות, מובילות את הסיפור לכיוונים שונים, נוגעות בנושאים קשים וכואבים. האמנים הפולנים, שהוזמנו ע"י המפיק הראשי של שנת פולין בישראל – מכון אדם מיצקייביץ' והאוצרים של הפרויקט, נראים פה מעולה.

גז'יגוז' קלאמן הציג מיצב שבו שלוש דמויות עטופות בגלימות שחורות כורעות ברך בצמוד לקיר. זוהי שאלה על מקורות האלימות בעולם של ימינו, סגורים בדוחק של דעות דתיות ובהשקפת עולם חסינה ל"אחר". במקום להסתכל לו בפנים, עדיף להפנות לו עורף ולהיצמד לקיר. ואולי נופלים כבר למלכודת של הכללות? אולי יש פה סטריאוטיפ שמפנה את האירופאי לכיוון של אסוציאציות מסוכנות? רב-משמעותיות זו הופכת לנקודת יציאה ברוב העבודות, לא רק הפולניות. רואים זאת במיצבים של מונה חאטום, אמנית ממוצא פלשתאית, שיוצרת היום באירופה. המזוודות שלה הן סמל להעברות אין-סופיות ובריחה ממדינה שבה משתוללת מלחמה, אבל גם מטען חיפוש של זהות חדשה.

דבר דומה קורה בציוריו הגדולים של **הוברט צ'רפוק**, שהעביר לקירות הגלריה סצינות של קרבות רחוב ומלחמות בין אוהדי כדורגל. בשחור-לבן. ציורים אלו נטולי הקשר ובכך טמון הכוח שלהם. הם אומרים לנו שלפעמים המלחמה מתנהלת לידינו, אלא שאנחנו לא רוצים לראות אותה.

ניתן לראות פה סרטי-וידאו של **נורמן לטו** ושל **יאנק סימון**. כל אחד מהם התבונן באלימות בדרך אחרת. הראשון סוגר במרחב של המסך בית מחורר לאחר הפלישה הרוסית לגרוזיה. הבניין המתפורר מספר על המלחמה שלא מתנהלת בחזית, אלא חודרת כמו טריז לחיי היומיום של אנשים. יאנק סימון הציג את הסרט "עזיבה" שבו מגדלי הכנסייה סט. מריה בקראקוב עפים לאוויר. זהו סיפור על פרידה מהמסורת ומחשיבה היסטורית. גם זו מלחמה, אבל אחרת.

עם הגב לתבונה

במרכז לאמנות עכשווית בתל אביב מוצג רישום של מיצגי רחוב של ציורי בודז'אנובסקי. כבר בכניסה מגיעים למסקנה שמהו מפנה עורף לתבונה ולהלך היום. ספסלים עם רגליים כלפי מעלה מושכים את תשומת לבו של הצופה, מכריחים אותו לבחון את הטעם לקיומם של חפצים פרזואייס, פירווי יומיום. וכזאת היא גם האמנות של בודז'אנובסקי – נכנסת לפשטות. לא משנה אם האמן מנסה להעמיד פנים שצל חוטים של תאורת רחוב הוא חבל-קפיצה, או אם הוא סוטר לקיר שעליו מצוירים פניהם של ילדים קטנים – הוא כל הזמן נראה כמו מישהו שמנסה להבין עולם זר, להתאים אותו לכללי משחק משלו. וכל הזמן הוא נמצא בשוליים. ניתן לראות זאת כשהאמן מטייל בירושלים, יחף, בחולצת קיץ. הכל מדגיש שהוא איננו חלק מהעולם הזה, שהוא תייר מנטלי, שמנסה לחלוף בלי שיראו אותו. אך ככל שהוא מנסה יותר להיות שקט, לא מעורב במרוץ האירועים, כך הוא נעשה בולט יותר. זהו פרדוקס שנראה פה היטב, לא רק בזכות החולצה הסגונית.